

Fuglar og hreindýr í Hrafnkelsdal

Halldór Walter Stefánsson og Skarphéðinn G. Þórisson

Unnið fyrir Vegagerðina

Fuglar og hreindýr í Hrafnkelsdal

Halldór Walter Stefánsson og Skarphéðinn G. Þórisson

Unnið fyrir Vegagerðina.

NA-110111

Egilsstaðir, apríl 2011

Mynd á kápu: Heiðagæsapar við hreiður í Þuríðarstaðadal, sér út Hrafnkelsdal 23. maí 2008.
Ljósmynd: Skarphéðinn G. Þórisson

 NÁTTÚRUSTOFA AUSTURLANDS		☒ Egilsstaðir ☐ Neskaupstaður
Skýrsla nr: NA-110111	Dags (mánuður, ár): Apríl 2011	Dreifing: Opin
Heiti skýrslu (aðal- og undirtitill): Fuglar og hreindýr í Hrafnkelsdal		Upplag: 17
		Síðufjöldi: 18
		Fjöldi korta: 0
		Fjöldi viðauka: 0
Höfundar: Halldór Walter Stefánsson og Skarphéðinn G. Þórisson		
Unnið fyrir: Vegagerðina		
Ágrip: <p>Alls komu 22 fuglategundir fram í athugunum sumarið 2010 í Hrafnkelsdal sunnan Aðalbóls en reikna má með að þær séu eitthvað fleiri. Af þeim eru fjórar á valista. Flestir verða fuglarnir fyrir áhrifum fyrirhugaðrar vegagerðar. Mest verða áhrifin á heiðagæs, heiðlóu, sandlóu og fálka. Með mótvægisáðgerðum verður hægt að takmarka þessi áhrif verulega.</p> <p>Hreindýr sjást í Hrafnkelsdal á hverju ári en þó einkum á vetrum og fram í sumarbyrjun. Kýr hafa borið þar en lítið á síðustu árum. Umferð um nýjan veg um syðri hluta Hrafnkelsdals mundi auka hættuna á árekstrum við hreindýr í samræmi við þunga umferðarinnar í skammdeginu. Talið er að vegurinn muni sáralítill sem engin áhrif hafa á hreindýrin fyrir utan bætt aðgengi hreindýraveiðimanna að þeim á veiðitíma.</p>		
Lykilorð: Hreindýr, fuglar, Hrafnkelsdalur, vegagerð.		ISSN nr:
Yfirfarið: JÁJ, EEJ		ISBN nr:

Efnisyfirlit

Efnisyfirlit	5
Inngangur	6
Rannsóknasvæðið	6
Aðferðir	7
Niðurstöður og umræða	8
Fuglar	8
Áhrif á fuglalíf.....	10
Samandregin áhrif á fugla	13
Hreindýr	14
Niðurstaða.....	15
Mótvægisaðgerðir.....	15
Heimildir.....	17
Ritaðar.....	17
Af internetinu.....	17
Munnlegar upplýsingar	18

Inngangur

Náttúrustofa Austurlands tók út fuglalíf í Hrafnkelsdal sumarið 2010 fyrir Vegargerðina í tengslum við fyrirhugaða veglagningu í dalnum frá Aðalbóli og yfir á Tungu.

Starfsmenn Náttúrustofunnar mátu algengi og vægi fuglategunda og hver yrðu líkleg áhrif vegagerðar með tilkomu vegar með bundnu slitlagi á þær.

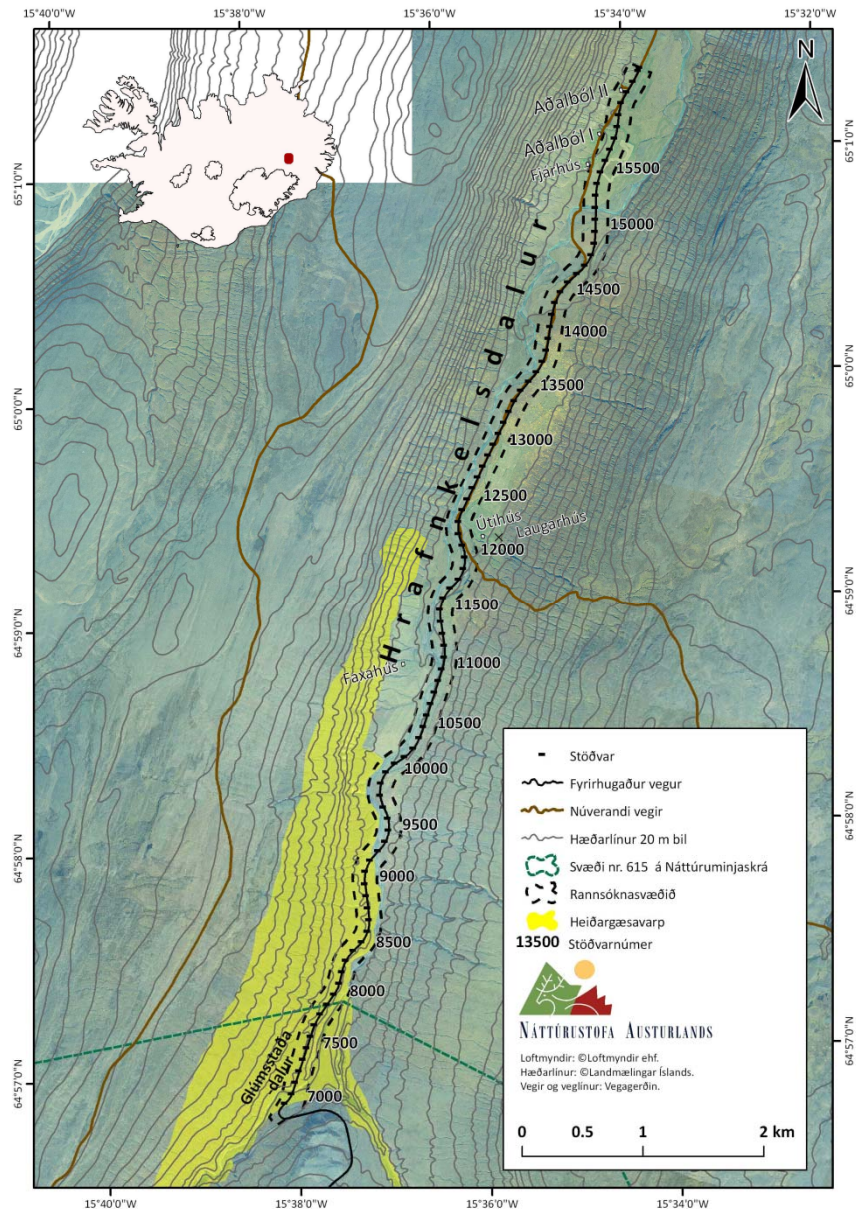
Tekin voru saman fyrirbyggjandi gögn um hreindýr í Hrafnkelsdal og leitað heimilda hjá heimamönnum.

Rannsóknasvæðið

Hrafnkelsdalur liggur í um 370-450 m h.y.s. Svæðið sem skoðað var er um 8300 metra langt og um 1100 metra breitt. Víða í hlíðunum vottar fyrir uppblæstri og rofi út frá giljaskorum. Trjágróður er í dalbotninum sunnan við Aðalból og mest við Laugarhús. Þetta eru víðirunnar, birkihríslur og fjalldrapi. Mýrlendi eru syðst í dalnum, Faxamýrar sunnan og vestan við Hrafnkelu en Háumýrar austan við á. Giljamói er víða í brekkunum. Þá er eyrargróður með farvegi árinna. Lækjarsprænur falla niður hlíðar dalsins og uppsprettur eru á nokkrum stöðum. Mannvistir eru sunnan til í dalnum á Laugar- og Faxahúsum sem eru beitarhús Aðalbólsbænda, auk fornminjanna á Blesatanga móts við Faxagil og á Puríðarstaða- og Glúmsstaðaseljum. Heyhornin eru vestan við á þar sem girðingarhólf er og þar er mesta heiðagæsavarpíð sunnan Faxagils (Kristrún Pálsdóttir 2011 munnl. uppl.).

1. mynd. Hrafnkelsdalur, vettvangur athuganna. Snæfell og Brúarjökull í baksýn. Brú í forgrunni (ljósm. S.G.P.)

2. mynd. Varpsvæði heiðagæsa í Hrafnkelsdal afmarkað með gulu.

Aðferðir

Sumarið 2010 var horft eftir fuglum í Hrafnkelsdal og þeir taldir beint (Bibby o.fl. 1992). Greint var hvort þeir væru verpandi, gestir eða nýttu svæðið með öðrum hætti. Talið er að niðurstöður í þessari athugun gefi raunsanna mynd af fjölda fugla og tegunda í dalnum.

Fuglar voru skoðaðir 31. maí og 21. júní. Þessi samantekt er einnig byggð á eldri upplýsingum höfunda og heimamanna. Tvær tegundir hafa verið rannsakaðar sérstaklega í tengslum við önnur verkefni. Það eru heiðagæs tengt Kárahnjúkavirkjun (1979-2010) og landsúttekt Náttúrufræðistofnunar Íslands á varpútbreiðslu fálka (1990).

Gengið var um undirlendi Hrafnkelsdals og nokkuð upp í hlíðarnar. Dalurinn er skýrt afmarkaður sem auðveldar athuganir. Sjónaukar og myndavélar voru einu hjálpartækin sem notuð voru.

Reynt var að finna sem flest heiðagæsahreiður á svæðinu en sérstök hreiðurleit tengdist ekki öðrum tegundum. Eggjafjöldi var skráður í hreiðrum sem komið var að. Í mörgum tilfellum var hægt að sjá út hvað mörgum eggjum hafi verið bætt við í hreiður þar sem eggjatínarar merktu eftirskilin egg. Upplýsingar voru fengnar hjá heimamönnum um eggjatöku (Kristrún Pálsdóttir og Ólafur Gauti Sigurðsson 2010 munnl. uppl.).

Um sumarið mátti sjá hvaða fuglar voru með unga á svæðinu sem ráða mátti af atferli. Eggjakoppar mófugla og ófleygir ungar báru þess vitni að varp hafi heppnast (1. tafla). Þar er varp metið í þrjú stig (1. stig = staðfest varp, 2. stig = líklegt varp og 3. stig = hugsanlegt varp) (Náttúrufræðistofnun Íslands 1994).

Eins og fyrr segir voru hreindýrin ekki rannsökuð sérstaklega heldur tekin saman fyrirliðgjandi gögn og rætt við heimamenn.

Niðurstöður og umræða

Fuglar

Andfuglar voru mest áberandi í Hrafnkelsdal enda í flestum tilvikum tiltölulega stórir og áberandi fuglar. Þetta voru heiðagæs, grágæs, álf, urtönd, stökkönd og straumönd. Af mófuglum voru heiðlóur og skógarprestir langalgengastir. Vaðfuglar á borð við stelk, sendling og sandlóur eru fáir og spóar sjást ekki í Hrafnkelsdal. Haust og vetur eru snjótittlingar og rjúpur algengir fuglar á svæðinu. Í 1. töflu eru þær tegundir sem komu fram í athugunum 2010 og í 2. töflu eru tegundir sem búast hefði mátt við að væru í dalnum en sáust hvergi svo og tegundir sem sést hafa í gegnum tíðina. Vitað er um árlegt varp hrafn í Svörtugiljum gengt Laugarhúsum (Gísli Pálsson 2011 munnl. uppl.). Fyrir um 20-30 árum var varplegt sílamáfspár milli Laugar- og Faxahúsa. Fýlar og aðrir sjófuglar eiga það til að fara langt inn til landsins og sást til eins slíks vorið 1979 (Sigurður Ólafsson 2011 munnl. uppl.). Að öllum líkindum verpti gulönd í klettaskúta í Faxagili 1954 eða 1955, en þar lá önd á eggjum samkvæmt Einari Pálssyni 2011 (munnl. uppl.). Árið 1979 sást skúfandarblíki á Hrafnkelu milli Vaðbrekku og Aðalbóls sem er reyndar norðan við áhrifasvæðið en gefur til kynna að tegundin notast við ána (ferðadagbækur S.G.Þ.). Sama ár sáu heimamenn (ótilgreindir) gráhegra í Vaðbrekkulandi. Þá fann Kristrún Pálsdóttir 4. apríl 1995 nýdrepinn dílaskarf af fálka stuttu sunnan við Aðalból. Rauðhöfðakolla sást með unga við Laugarhús á Hrafnkelu 15. júlí 1997 (ferðadagbækur S.G.Þ.). Þann 28. júní 2001 var stökkönd með unga á svæðinu (Sigurður Ólafsson 2001 munnl. uppl.). Þann 16. nóvember 2010 fann Gísli Pálsson (munnl. uppl.) nýdrepinn bjarthegra við Laugarhús (2. tafla).

Heiðagæs er vafalaust ein mest áberandi tegundin í Hrafnkelsdal og hafa heimamenn af henni talsverðar nytjar. Rjúpur eru einnig talsvert veiddar í dalnum en lítið er um þær yfir sumarið á svæðinu. Aðrar nytjafuglategundir eins og grágæs, urtönd og e.t.v. fleiri andategundir eru í það litlum mæli í Hrafnkelsdal að hluti þeirra er léttvægur.

Í rannsóknunum 2010 komu fram 22 tegundir en vitað er um fleiri tegundir án þess að þeirra hafi orðið vart núna. Fuglalífið er því allfjölskrúðugt miðað við hæð yfir sjávarmáli. Af þekktum tegundum eru fimm á válista (Náttúrufræðistofnun Íslands 2000) en það eru grágæs, fálki, straumönd, gulönd og hrafn. Allar eru tegundirnar algengar á landsvísu að undanskildum fálka. Á svæðisvísu eru nokkrar óhefðbundnar tegundir eins og sílamáfur, jaðrakan, auðnutittlingur og stelkur. Aðrar tegundir eins og álf, maríuerla, sendlingur, straumönd, kjói, sandlóa og urtönd eru strjalar og fáliðaðar. Yfir veturinn eru snjótittlingur og rjúpa algengir fuglar en komu lítið fram í athugunum 2010. Tegund sem getur flokkast sem gestur í Hrafnkeldal er t.d. álf. Tegundir sem ekki sáust 2010 en vitað er til að hafi sést og jafnvel verpt í Hrafnkeldal eru nokkrar, eins og hrafn, smyrill, gulönd og snjótittlingur og geta þær hæglega verið fleiri. Flækingsfuglar sjást af og til í Hrafnkeldal en skipta litlu máli í þessari athugun.

Undir mófugla falla flestar tegundir vað- og spörfugla auk kjóa og rjúpu. Mófuglarnir voru dreifðir um mest allan dalinn. Grágæsir voru mest um miðjan dal milli Vaðbrekku og Aðalbóls en einnig inn undir Laugarhúsum en heiðagæsir voru nær eingöngu syðst í dalnum innan Faxagils. Straumendurnar voru á Hrafnkelu innan Aðalbóls og kvenfugl var með fjóra unga á ánni utan við Faxahús 25. júlí 2010. Maríuerlurnar voru við gripahúsin á Laugarhúsum og Faxahúsum. Sandlóur voru meðfram farvegi árinna.

1. tafla. Listi yfir skráðar fuglategundir í Hrafnkeldal, staða þeirra og hugsanleg áhrif framkvæmda. Varpstig: 1) Staðfest varp t.d. ófleygir ungar (ófu), fugl með æti (M), egg eða ungar í hreiðri (E, U), æstir fuglar (ÆF), 2) Líklegt varp t.d. syngjandi fuglar (Sy), 3) Hugsanlegt varp t.d. par eða tegund í varpkjörlandi á varptíma (TVV, PVV).

Dags.	Tegund	Fjöldi	Válisti	Varpstig	Áhrif
21.6.2010	Urtönd (<i>Anas crecca</i>)	10		PVV, 3	Lítill
21.6.2010	Grágæs (<i>Anser anser</i>)	31	x	PVV,3	Lítill
31.5.2010	Heiðagæs (<i>Anser platyrhynchos</i>)	559		E,U,1	Mikil
31.5.2010	Heiðlóa (<i>Pluvialis apricaria</i>)	56		E,1	Töluverð
21.6.2010	Skógarþröstur (<i>Turdus iliacus</i>)	49		E,1	Nokkur
21.6.2010	Þúfutittlingur (<i>Anthus pratensis</i>)	30		Sy,2	Nokkur
31.5.2010	Steindepill (<i>Oenanthe oenanthe</i>)	2		TVV,3	Lítill
31.5.2010	Sandlóa (<i>Charadrius hiaticula</i>)	2		ÆF,1	Töluverð
31.5.2010	Sílamáfur (<i>Larus fuscus</i>)	4		Gestur	Engin
31.5.2010	Rjúpa (<i>Lagopus mutus</i>)	4		TVV,3	Lítill
31.5.2010	Álf (<i>Cygnus cygnus</i>)	5		Gestur	Engin
31.5.2010	Auðnutittlingur (<i>Carduelis flammea</i>)	1		Óþekkt	Engin
31.5.2010	Fálki (<i>Falco rusticolus</i>)	2	x	E,U,1	Mikil
21.6.2010	Hrossagaukur (<i>Gallinago gallinago</i>)	13		E,1	Lítill
31.5.2010	Jaðrakan (<i>Limosa limosa</i>)	1		Óþekkt	Lítill
31.5.2010	Kjói (<i>Stercorarius parasiticus</i>)	4		TVV,3	Lítill
21.6.2010	Lóupræll (<i>Calidris alpina</i>)	7		Sy,2	Lítill
31.5.2010	Mariuerla (<i>Motacilla alba</i>)	4		M,1	Engin
31.5.2010	Sendlingur (<i>Calidris maritima</i>)	1		Sy,2	Engin
21.6.2010	Stelkur (<i>Tringa totanus</i>)	4		ÆF,1	Lítill
31.5.2010	Stökkönd (<i>Anas platyrhynchos</i>)	2		PVV,3	Lítill
31.5.2010	Straumönd (<i>Histrionicus histrionicus</i>)	2	x	ÓFU,1	Nokkur
Samtals	22 tegundir	793	3	9 teg.1.st.	

2. tafla. Listi yfir fuglategundir sem sést hafa í Hrafnkelsdal en sáust ekki í athugunum 2010, staða þeirra og hugsanleg áhrif framkvæmda (sjá skýringar við 1. töflu).

Tegund	Fjöldi	Válisti	Varpstig	Áhrif
Fýll (<i>Fulmarus glacialis</i>)	1		Gestur	Engin
Dílaskarfur (<i>Phalacrocorax carbo</i>)	1		Gestur	Engin
Bjarthegri (<i>Egretta garzetta</i>)	1		Flækingur	Engin
Gráhegri (<i>Ardea cinerea</i>)	1		Flækingur	Engin
Skúfönd (<i>Aythya fuligula</i>)	1		Gestur	Engin
Toppönd (<i>Mergus serrator</i>)			Óþekkt	Óþekkt
Gulönd (<i>Mergus merganser</i>)		x	E,	Óþekkt
Hrafn (<i>Corvus corax</i>)		x	E,U,1	Engin
Snjótittlingur (<i>Plectrophenax nivalis</i>)			Sy,2	Lítill

Áhrif á fuglalíf

Samkvæmt lögum ber að sýna varkárni við búsvæði fugla Lög um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum (64/1994 og Lög um náttúruvernd nr. 44/1999) Framkvæmdirnar gætu truflað margar tegundir en þó einkum ef þær yrðu á varptíma (1. tafla). Efnistaka úr farvegi Hrafnkelu gæti hugsanlega haft áhrif á fæðuöflun straumanda og fiskianda vegna rasks og gruggs sem bætist við hefðbundnar leysingar og jökullit árinna.

Fálki

Vegur mun liggja mjög nærri eina fálkahreiðrinu í dalnum (um 300 m samkvæmt korti). Þetta öndvegis óðal er búsett í flestum árum og gjaldfellur með tilkomu vegar inn dalinn og hætt er við að það leggist í eyði við breytingarnar á svæðinu. Fálkaungar munu að öllum líkindum eiga erfitt uppdráttar því reynslan sýnir að margir fálkaungar verða fyrir bílum er þeir fljúga af vegstikum (Ólafur Karl Nielsen 2011 munnl. uppl.). Náttúrustofan leggur til að vegi verði hnikað eins langt austur og hægt er gengt fálkahreiðrinu. Tegundin er á válista.

3. mynd. Afgirtur kjarrgróður við Laugarhús í Hrafnkelsdal. Aðalból fyrir miðri mynd (ljósm.H.W.S.).

4. mynd. Hrafnkelsdælskar heiðagæsir flýja óboðinn tvífættan gest (ljósm. S.G.P.).

5. mynd. Faxagil í Hrafnkelsdal 2010 (ljósm. H.W.S).

Heiðlóa

Þar sem heiðlóur eru dreifðar um allt undirlendi dalsins sunnan Aðalbóls og er næst algengasta tegundin í dalnum samkvæmt talningum 2010 má reikna með að áhrif af vegagerð yrðu töluverð á hana. Bæði ungar og fullorðnir fuglar munu verða fyrir bílum og á það reyndar við um alla mófugla á svæðinu sem verpa og ala ungana nærri ánni.

6. mynd. Heiðlóa að barma sér nálægt hreiðri (ljósm. S.G.P.).

7. mynd. Hálsmerkt heiðagæsapar með hreiður í Hrafnkelsdal 2010 (ljósm. S.G.P.).

Heiðagæs

Fyrirhugaður vegur suður Hrafnkelsdal mun liggja yfir þéttasta hluta heiðagæsavarpisins í dalnum og verður fjölmörgum hreiðurstöðum fórnað undir veginn. Heiðagæsir verpa oftast í sama hreiðrið og þar af leiðandi verða áhrifin meiri en ef svo væri ekki. Til samanburðar er lítið sem ekkert heiðagæsavarp á austurbakka Hrafnkelu innst í dalnum meðan nær öll hreiðrin eru vestan við ána. Ef Vegagerðin fer með veginn að óbreyttu vestan árinna sunnan til í dalnum verður framkvæmdatíminn að vera utan varp- og útungunartíma heiðagæsa sem stendur frá 20. apríl til 20. júní til að minnka neikvæð áhrif. Lög um vernd og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum gera ráð fyrir að umferð um varpsvæði fugla sé takmörkuð á varptíma og gætt sé að valda sem minnstri truflun við hreiður.

3. tafla. Heiðagæsavarp í Hrafnkelsdal og í nálægum byggðum yfir fjögurra ára tímabil

Heiðagæsavörp	2000	2005	2008	2010
Glúmsstaðadalur	293	292	394	275
Puríðarstaðadalur	167	229	361	491
Hrafnkelsdalur	97	167	253	266
Kárahnjúkastífla-Hnitasporður	207	210	296	296
Samtals	764	898	1304	1328

Heiðagæsavarp jókst í Hrafnkelsdal á árunum 2000 til 2010. Þetta er í samræmi við þróun í öðrum heiðagæsabyggðum á Austurlandi. Í nálægum vörpum er ástandið gott (3. tafla, Halldór Walter Stefánsson o.fl. 2011). Egg eru tínd í Hrafnkelsdal og í nálægum vörpum og þar að auki sækja tófur, hrafnar og máfar í eggin. Þrátt fyrir það er nýting innan þeirra marka að varpið geti vaxið þó hægt sé. Af 266 hreiðrum sem fundust í dalnum sumarið 2010 var ástandið metið í 157 hreiðrum og voru egg í 98 þeirra. Í þeim voru 270 egg sem gerir að meðaltali 2,8 egg í hverju hreiðri. Þetta bendir til að nokkuð afrán hafi átt sér stað miðað við 4,3 meðalurt á Austurlandi (Halldór Walter Stefánsson o.fl. 2011). Mismunurinn er 1,5 egg. Á óaðgengilegum stað í dalnum voru að meðaltali 3,2 egg í hverju hreiðri í sex hreiðrum. Við nánari skoðun kom í ljós að 11% hreiðra höfðu verið rænd og gæsirnar yfirgefið hreiður og 11 kvenfuglar (7%) lágu á engum eggjum sem bendir líka til afráns. Komið var að 24 hreiðrum (9%) þar sem egg höfðu verið merkt í eggjatökunni og voru að jafnaði 1,6 egg í þeim. Þar höfðu kvenfuglarnir ýmist verpt fleiri eggjum eða sleppt því. Af þeim höfðu 67% (16 af 24) ekki verpt meira, 21% höfðu bætt einu eggi við (5 af 24), 4% höfðu verpt tveimur eggjum og jafn hátt hlutfall hafði bætt við þremur og fjórum eggjum (3x1 hreiður af 24). Vegur inn Hrafnkelsdal mun auðvelda aðgengi allra að hreiðrunum og mögulega valda aukinni tíðni afráns vegna fælingar því óvarin egg munu blasa við eggjaræningjum úr lofti ef umferð verður um veginn á varptíma auk þess sem eggjum er hættara við kælingu þegar svo ber undir.

Samandregin áhrif á fugla

Afföll á fuglum munu aukast í Hrafnkelsdal með tilkomu vegar. Nokkrar tegundir verða fyrir meiri áhrifum en aðrar. Mest verða þau á heiðagæsir, heiðlóu, sandlóu og tímabundið meðan efnistaka fer fram í farveginum á straumendur. Óbein áhrif í formi truflunar verða á fálka sem gæti hætt varpi í Hrafnkelsdal fyrir vikið.

Heiðagæsavarp frá Faxagili inn að Tungusporði verður að víkja að hluta og líklega munu þær færa sig ofar í landið sömu megin og aðalvarpið er, ella að færa sig yfir á austurbakkann þar sem lítið varp er fyrir og mun óhentugra er að verpa. Þegar líkleg áhrif af vegi eru áætluð á heiðagæsavarp þarf að líta til nokkurra þátta. Í því sambandi má reikna með að áhrifin verði neikvæð og varanleg á varptíma en lítil utan hans. Þau verða staðbundin mikil fyrir varpið í dalnum en óveruleg ef lítið er til heildarstofnsins sem taldi 365.000 fugla árið 2009 (The Wildfowl & Wetlands Trust (WWT) 2009).

8. mynd. Innri hluti Hrafnkelsdal, Tunga, Glúmsstaðadalur, Faxahús og Laugarhús (ljósm. S.G.P).

Hreindýr

Hreindýr ganga öll ár í Hrafnkelsdal en mis mikið og þá einkum á vetrum og fram á vor. Mis mikið er af þeim á milli ára en líklega ber meira á þeim í dalnum í hörðum árum. Sauðahús á Faxahúsum voru aflögð 1905 (Ármann Halldórsson 1974) og var þá ekkert sem truflaði þau þar. Fyrrum báru kýr innst í Hrafnkelsdal en það minnkaði mikið er fjárhús voru byggð fyrir innan Aðalból, Faxahús 1975 og Laugarhús 1978 og umferð jókst (Skarphéðinn G. Þórisson og Inga Dagmar Karlsdóttir 2001, Páll Gíslason Aðalbóli og Aðalsteinn Aðalsteinsson Vaðbrekku munnl. uppl). Einna mest er um hreindýr í dalnum seinni part vetrar og á vorin og er þá uppistaðan í hópunum oftast vetrungar og geldar kýr eins og sést á 9. mynd.

Þann 25. febrúar 2011 var rætt við Gísla Pálsson bónda á Aðalbóli og eftirfarandi haft eftir honum. Í gegnum tíðina hefur ekki borið mikið á hreindýrum í Hrafnkelsdal á vetrum en aukist hin síðari ár. Í vetur (2010-2011) eru búin að vera um 70 dýr í dalnum. Yfirleitt væru dýrin fá um burðinn en oft hefðu menn séð slóðir sem lágu inneftir þegar verið var að smala til sauðburðar fyrrum og tók Páll Pálson undir það. Gísli nefndi að á árunum 1995-2000 hefðu allt að 200 dýr haldið sig á Laugarhúsatúnum á burðartíma. Eitthvað af þeim bar þar og mundi hann eftir að hafa talið um 70 kálfa í eitt skipti. Vorið 1995 var snjóþungt inn á

öræfunum og þann 4. júní 1995 voru aðeins 30 dýr komin inn á öræfin vestan Snæfells (Skarphéðinn G. Þórisson og Inga Dagmar Karlsdóttir 2001). Sigurður Ólafsson sá oft kýr með kálfa innan við Faxahús þegar hann var þar á sauðburði (Sigurður Ólafsson 2011 munnl. uppl.). Vorið 1989 bar kýr á Faxatúni en yfirgaf kálfinn. Hann var tekinn í fóstur en drapst fljótlega og er nú uppstoppaður á Náttúrugripasafninu í Neskaupstað.

Á veiðitíma eru stundum felld dýr í Kálfafellinu eða á hálsinum vestur af Hrafnkelsdal en sjaldan ofan í dalnum. Um 10 tarfar voru við Faxahúsin fyrir 3-4 árum á veiðitíma og voru nokkrir þeirra skotnir (Jóhann G. Gunnarsson 2011 munnl. uppl.).

Einar Pálsson (munnl. uppl.) tók undir með bræðrum sínum að oft hefði verið mikið af slóðum í Kálfafellinu og inn á Þuríðarstaðadal er smalað var til sauðburðar. Hann mundi líka eftir því að mikið hefði verið af kúm og kálfum á Tungunni, á Þuríðarstaðadalnum og í Kálfafellinu. Einhvern tíma á árunum 1960-1965 var mikill kálfadauði en tíðarfar þá með betra móti. Fannst honum líklegt að þetta gæti tengst því að áður hafði borið á ormasýkingum í dýrunum. Ormar í meltingarvegi geta magnast upp í hreindýrum og virtist svo hafa verið 1962 (Halldór Vigfússon 1962). Í Tímanum (1964) er haft eftir Guðmundi Gíslasyni að þá um vorið hefðu stálpaðir hreindýrskálfar sést veikir eða að dauða komnir. „Líklegt er talið, eftir útliti dýranna og einkennum að dæma, að hér sé um svipaða eitrun að ræða og þá, er veldur lambadauða, en eitrun í fé er áberandi á austfjörðum....Það var fyrst fyrir 10 árum, að bera tók á vesöld í dýrunum....Árið 1962 bar aftur á aukinni vesöld meðal dýranna.“ (Guðmundur Gíslason 1964).

9. mynd. Hópur vetrunga og geldra kúa ein hyrnd (kelfd) kýr rétt utan við Faxahús í Hrafnkelsdal 31. maí 2010 (ljósm. S.G.P.).

Niðurstaða

Líklegt er að vegur inn Hrafnkelsdal innan Aðalbóls hefði takmörkuð áhrif á hreindýrin. Búast má við að umferð um hann hefjist ekki að ráði fyrr en um miðjan júní en eins og fyrr segir ganga hreindýr síst í Hrafnkelsdal yfir sumarið og fram á haust.

Mótvægisáðgerðir

Ef vegurinn lægi á austurbakkanum hefði hann mun minni áhrif á heiðagæsavarp en á vesturbakkanum. Hins vegar ber að líta líka til þess að þá yrði að fara með veginn vestur yfir Hrafnkelu rétt utan við Tungusporðinn. Ef tryggja á fálkanum búsetu til framtíðar þyrfti að tryggja að vegurinn yrði alls staðar a.m.k. 500 metra frá hreiðri.

Verði farið að tillögum Vegagerðarinnar að óbreyttu, leggur Náttúrustofan til að í kjölfar framkvæmda verði heiðagæsavarpíð rannsakað svo hægt sé að kortleggja afdrif þess og um leið fálkans. Það verði gert á meðan framkvæmdir standa yfir og fyrstu fimm árin eftir að vegur er tilbúinn.

Ef hreinkýr fara að bera í Hrafnkelsdal, í Kálfafelli, í Þuríðar- og Glúmsstaðadal og/eða Tungunni í framtíðinni væri rétt að takmarka umferð innan Aðalbóls í apríl og fram í júníbyrjun.

10. mynd. *Heiðagæs er mest úberandi varpfuglinn í Hrafnkelsdal innan Faxahúsa (ljósm. S.G.P.).*

Heimildir

Ritaðar

Ármann Halldórsson ritstj. 1974. Aðalból, Jökuldalur. Í: *Sveitir og jarðir í Múlapingi*. I. bindi, Búnaðarsamband Austurlands, bls. 290.

Bibby, Colin J., Neil D. Burgess & David A. Hill 1992. *Bird Census Techniques*. Academic Press Limited, London.

Halldór Vigfússon 1962. Skýrsla um ferð á hreindýraslóðir í september 1962. Menntamálaráðuneytið, handrit (6 bls.).

Halldór Walter Stefánsson og Skarphéðinn G. Þórisson 2011. Varprannsóknir á heiðagæsum á vatnasviði Kárahnjúkavirkjunar 2005-2010. Skýrsla unnin af Náttúrustofu Austurlands fyrir Landsvirkjun. Handrit.

Náttúrufræðistofnun Ísland 1994. Könnun á varpútbreiðslu íslenskra fugla. Leiðbeiningar Náttúrufræðistofnunar Íslands. Reykjavík.

Náttúrufræðistofnun Íslands 2000. Válisti 2. Fuglar. Reykjavík.

Skarphéðinn G. Þórisson & Inga Dagmar Karlsdóttir 2001. *Áhrif Kárahnjúkavirkjunar á íslenska hreindýrastofninn*. Náttúrustofa Austurlands. NA-36 og LV-2001/023.122 bls.

Guðmundur Gíslason 1964 20. ágúst. Hreindýrakálfar féllu í vor. *Tíminn* 187 tbl, 48 árg, bls. 1 & 15.

Skarphéðinn G. Þórisson. Ferðadagbækur 1979-2010.

Af internetinu

Lög um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum 64/1994.

Lagasafn. Íslensk lög 1. febrúar 2011. Útgáfa **139a**.

<http://www.althingi.is/lagas/nuna/1994064.html>. Skoðað í febrúar 2011.

Lög um náttúruvernd nr. 44/1999. **Lagasafn**. Íslensk lög 1. júní 2007. Útgáfa **133b**.

<http://www.althingi.is/lagas/nuna/1999044.html>. Skoðað í febrúar 2011.

The Wildfowl & Wetlands Trust (WWT) 2009.

[http://www.wwt.org.uk/research/monitoring/species/2010/pinkfoot latest2010.asp](http://www.wwt.org.uk/research/monitoring/species/2010/pinkfoot%20latest2010.asp)

Skoðað í febrúar 2011.

Munnlegar upplýsingar

Aðalsteinn Aðalsteinsson, Egilsstöðum.

Einar Pálsson, Egilsstöðum febrúar 2011.

Jóhann G. Gunnarsson, Umhverfisstofnun.

Gísli Pálsson, Aðalbóli I febrúar 2011.

Kristrún Pálsdóttir, Aðalbóli II 2010.

Ólafur Gauti Sigurðsson, Fellabæ2010.

Ólafur Karl Nielsen, mars 2011.

Páll Gíslason, Aðalbóli.

Páll Pálsson, Aðalbóli.

Sigurður Ólafsson, Aðalbóli II, 1979, 1992, 1996, 2001 og febrúar 2011.

11. mynd. Horft norður Hrafnkelsdal frá Blesatanga. Faxahús til vinstri og Laugarhús til hægri, Aðalból fyrir miðjum dal og Eiríksstaðahneflar í baksýn (ljósm. H.W.S.).

NÁTTÚRUSTOFA AUSTURLANDS

Mýrargötu 10 • 740 Neskaupstaður • Sími 477-1774 • Fax 477-1923 • Netfang: na@na.is
Tjarnarbraut 39 • 700 Egilsstaðir • Sími: 471-2813 og 471-2774 • Netfang: skarphedinn@na.is